

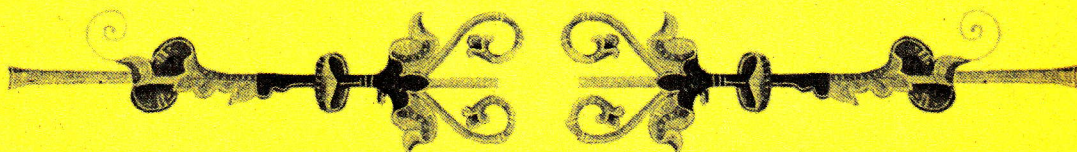
SZENT ISTVÁN ÉS SZENT LÁSZLÓ TÖRVÉNYEI

Az első magyar törvénykönyvet államalapító királyunk, Szent István alkotta, s az uralkodása óta eltelt csaknem ezer esztendőben a magyar állam fejlődésének útját, a magyarság mindenkori sorskérdéseit végigkísérték a törvények. S bár a királyi bullákban, országgyűlési határozatokban és miniszteri rendeletekben rögzített parancsok és óhajtások nem mindig váltak valóra, de akár megvalósultak, akár nem, mindig hű tükrei voltak a magyarság évszázadainak.

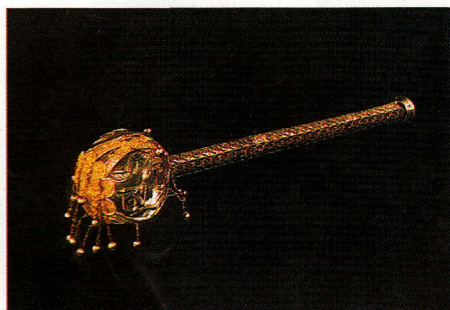
A Magyar Televízió Szakály István rendező és Haraszti Zsolt operatőr közreműködésével készített MAGYAR ÉVSZÁZADOK című történelmi sorozata — amely Ránki György professzor ötlete nyomán, az MTA Történettudományi Intézetének évtizedek óta gyarapodó eredményeit használta fel — nemzeti múltunk legnevezetesebb törvényeit vette számba. Az ötvennégy rész legjellemzőbb és nemzeti múltunk megismérlése szempontjából fontosabb kép- és szöveganyagát kilenc részbe sűrítve adja közre a Reflektor Kiadó. Az első rész tartalma:

SZENT ISTVÁN INTELMEI
SZENT ISTVÁN TÖRVÉNYEI
SZENT LÁSZLÓ TÖRVÉNYEI

Ránki György professzor emlékének

Szent István és Szent László törvényei

Reflektor Kiadó

Ave beate rex Stephane,
 inclita spes gentis tuae.
 Ave doctor et apostole
 credulitatis nostrae.
 Ave speculum sanctitatis
 et iustitiae.
 Per te Christo credidimus,
 per te in Christo salvemur.
 Ora pro populo,
 interveni pro clero,
 ut nullus de tuis
 preda fiat hostis.

Idvez légy boldog Szent István király,
 Te népednek nemes reménysége.
 Idvez légy, mi megtérésünknek
 Bizony doktora és apostola.
 Idvez légy, minden szentségnek
 És igazságnak fényes tüköre.
 Te miattad hittünk Krisztus Jézusban,
 Te miattad üdvözülünk is Krisztusban.
 Kérünk, imádj ez te népedért,
 Imádj egyházi szolgálókért is,
 Hogy egy ellenség se legyen
 Ragadozó ez te néped között.

(István király éneke a *Codex
 Albensis*ből, XII. század.
 Az *Érdy kódex* fordítása —
 1524—1527 — alapján)

A Szent Korona

Történelmünk nevezetes és igen be-
 cses forrásai a törvények, vagy ahogyan a
 középkorban nevezték: a *dekrétumok*.

A legkorábbi királyi dekrétumok
 államalapító István királyunktól szár-
 maznak. István fennmaradt két törvény-

gyűjteményét azonban a Magyar Tör-
 vénytárban, a *Corpus Juris*-ban megelő-
 zi egy ugyancsak neki tulajdonított törté-
 nelmi forrás: *Szent István király intelmei*
fiához, Imre herceghez.

SZENT ISTVÁN INTELMEI

A koronázási palást. Eredetileg miseruhának készült, István király és Gizella királyné varratu 1031-ben a székesfehérvári bazilika számára

Szent István egyetlen hiteles ábrázolása a koronázási paláston. Az uralkodó jobbában lándzsát, baljában országalmát tart

Mivel megértem s mélyen átérzem, hogy amit csak Isten akarata megteremtett, s nyilvánvaló eleve elrendelése elrendezett mind a kiterjedt égboltozaton, mind az egybefüggő földi tájakon, azt törvény életi s tartja fenn, s mivel látom, hogy mindazt, amit Isten kegyelme bőséggel adott az élet előnyére és méltóságára, tudniillik királyságokat, konzulságokat, hercegségeket, ispánságokat, főpapságokat s más méltóságokat, részben isteni parancsok és rendeletek, részben világiak, valamint a nemesek meg az élemedett korúak tanácsai és javaslatai kormányozzák, védik, osztják fel és egyesítik, s mivel bizonyosan tudom, hogy minden renden valók a föld bármely részén, bármilyen méltóságot viseljenek, nemcsak kíséretüknek, híveiknek, szolgálóiknak parancsolnak, tanácsolnak, javasolnak, hanem fiaiknak is, úgy hát én sem restellem, szerelmetes fiam, hogy neked még életemben tanulságo-

kat, parancsokat, tanácsokat, javaslatokat adjak, hogy velük mind a magad, mind alattvalóid életmódját ékesítsed, ha majd a legfőbb hatalom engedélyével utánam uralkodni fogsz . . .

(Kurcz Ágnes fordítása)

Így kezdi államalapító István királyunk fiához, Imre herceghez szóló intelmeit, uralkodásának harmadik évtizedében. A teljes szöveg két XV. századi kódexben maradt ránk, István király törvényeinek élén, mint István első törvénykönyve. Törvénynek tekintették a későbbi századokban is, jóllehet műfaját tekintve inkább a korban igen elterjedt királytűkrökkal mutat rokonságot. Azokkal az irodalmi művekkel, amelyekben az uralkodók fiaiknak, utódaiknak próbálták az uralkodásuk ideje alatt felhalmozott tudást és tapasztalatot átadni.

*Hallgass, fiam, atyád intelmére,
s ne vedd semmibe anyád tanítását!
... fogadj szót, fiam; gyermek vagy,
gazdagságban született kis cselédem,
puha párnák lakója, minden gyönyörű-
ségben dédelgetve és nevelve, nem ta-
pasztaltad a hadjáratok fáradalmait s a
különféle népek támadásait, melyekben
én szinte egész életemet lemorzsoltam.
Itt az idő, hogy többé ne puha kásával
étessenek, az téged csak puhánnyá s
finnyássá tehet, ez pedig a férfiaság el-
vesztegetése s a bűnök csiholója és a tör-
vények megvetése; hanem itassanak
meg olykor fanyar borral, mely értelme-
det tanításomra figyelmessé teszi.*

(Kurcz Ágnes fordítása)

István király nagy szomorúságára a fiatalon elhunyt Imre herceg nem fogadhatta meg az atyai tanácsot, s nem válhattott művének méltó folytatójává.

Szent Imre herceg és Gizella királyné képe a koronázási paláston. A királyné kezében templomtornyot tart

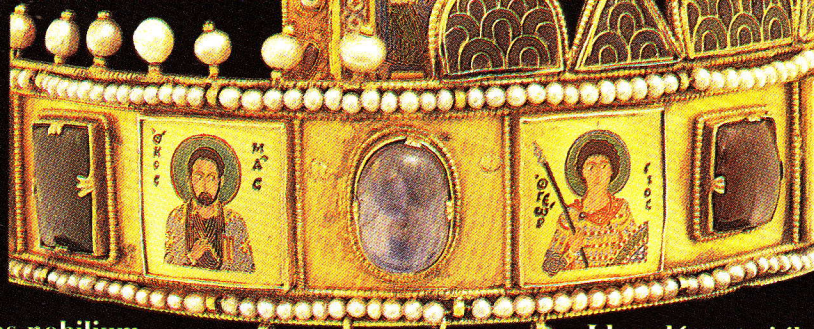

Szent Imre életének főbb eseményei
a Magyar Anjou Legendáriumból

Szent Imre temetése (Képes Krónika)

Ave, flos nobilium,
 Sacrae stirpis virgula,
 Speculum sublimium,
 Sanctitatis regula.
 Salve, spes humilium,
 Sidus sine macula,
 Lucerna fidelium,
 Rubens mundi rosula.
 Vale, candens lilium,
 Pigmentorum cellula,
 Solamen flebilium.
 Prece nobis sedula
 Fer, Emerice, praemium,
 Repelle pericula.

Idvez légy, te jók virága,
 Régi törzsök sarjadéka,
 Tündöklő tükör, te drága
 Szentség regulája, példa.
 Jó reménység rossz időbe,
 Csillag annak, aki szenved,
 Föld pirosuló rózsatóje,
 Lámpáskája az híveknek.
 Kincses-kamaránknak éke,
 Fényes liliom az völgybe,
 Könnyezőknél könnyű béke,
 Kérlelünk mi könyörögve,
 Az gonosznak légy te féke,
 Imre, üzd el mindörökre.

(Szent Imre herceg antifónája.
 Budai Psalterium, XV. század.
 Kosztolányi Dezső fordítása)

A Szent Korona bizánci eredetű alsó része: az úgynevezett „corona graeca”

De ha később a szentként tisztelt Árpád-házi királyfi nem is vehette hasznát az apai tanításnak, az *Intelmek* nyomán nálunk is gyökeret eresztett az az egyházas államszemlélet, amelynek első megfogalmazója az V. században Szent Ágoston volt.

... boldogoknak mi azokat a fejedelmeket mondjuk, akik igazságosan uralkodnak, akik nem fennhéjázók, miközben fellengző dicséret és alázatos hajlongás veszi körül őket; akik hatalmukat arra használják fel, hogy Isten tisztelésének terjesztésére, az ő fenségének rendeljék alá; akik Istent félik, szeretik, tisztelik; akik a megtorlásban késedelmese, de könnyen megbocsátanak; ... akik ha valamiben kénytelenek keményen rendelkezni, azt a könnyűléteesség enyhületével és a jótétemények bőségével ellensúlyozzák.

(Augustinus: *De civitate Dei*. Részlet.
 Györffy György fordítása)

Gizella-kereszt. A XI. század első
harmadában készült a királyné
megrendelésére. Ő adományozta
anyja, Burgundi Gizella regensburgi
zárdában levő sírjára

Szent Ágoston felfogása nyomán a Karoling-korban fejlődött ki az az egyházas állammisszika, amely szerint a király egyben Isten szolgája, hivatalnoka és főpapja, az állam pedig az egyházon belül, annak alárendelve működik. Hogy csak olyan király kerüljön uralomra, aki ennek az ideálnak megfelel, a királlyá koronázás feltételének nem az öröklést, hanem az uralomra való alkalmasságot, akkori szóval az *idoneitást* tekintették. Uralomra alkalmassá pedig csak az válhatott, aki a keresztény királyeszmény megtestesítőjeként istenfélő, igazságos és békeszerető volt. Az István király életéről szóló, még a szentté avatás előtt készült úgynevezett nagy-legenda tanúsága szerint ezt az állameszményt követte István is:

Atyai szeretetének hevétől indítatva maga is összeállított (fia) számára egy könyvet az erkölcsi oktatásról, amelyben híven és barátságosan, a lelki intelem szavaival szólt hozzá, oktatva őt, hogy mindenekelőtt tartsa meg a katolikus hitet, erősítse az egyházi rendet, tartsa tiszteletben a főpapok méltóságát, szeresse a főurakat és vitézeket, szolgáltsa igazságot, és gyakoroljon türelmet minden cselekedetkor, fogadja szívesen a jövevényeket, és lássa el őket még szívesebben, tanács nélkül semmit se tegyen, eleit tartsa szüntelenül szem előtt, és vegye példaképpül őket, teljesítse az imádkozás kötelességét, és gyakorolja egyebek mellett a jámborság és könyörületesség erényeit.

(Györffy György fordítása)

I. Géza magyar király, Bátorbanszületett Konstantin bizánci császár és Dukász Mihály, a Szent Korona alsó abróncsának zománcképein

A Szent Korona XII. századi felső része, az úgynevezett „corona latina”

A legkorábbi Szent István-legenda szerzője tehát István király személyes művének mondja az *Intelmeket*, s szavában azért sincs okunk kételkedni, mert a legenda keletkezésekor még élhettek az 1020-as évek szemtanúi. István személyes szerzőségét illetően mégis több ízben merültek fel kételyek. Nehéz ugyanis eldönteni, hogy a mű megfogalmazásában mennyi része volt magának a királynak, s mennyi az írásba foglaló udvari papnak, aki bizonyára rajta hagyta e munkán egyházi műveltségének, egyéniségének lenyomatát.

Szent Jakab apostol alakja a magyar korona pántján

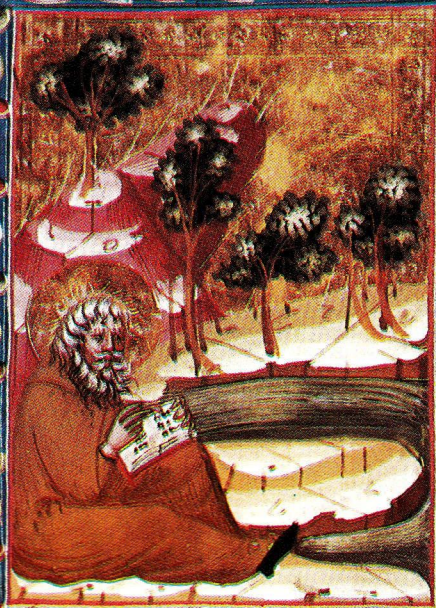
Több kutató az *Intelmek* írásba foglalóját Gellért püspökben vélte megtalálni, de születtek más feltételezések is. Az *Intelmek* íróját leginkább talán mégis abban a legmagasabb rangú egyházi személyiségben kell keresni, aki „hivatalból” mint az ország érseke állt a király oldalán. Aligha véletlen, hogy amíg a nyugat-európai felfogás szerint az uralom gyakorlásához három rendre, „imádkozókra, harcolókra és dolgozókra” kell támaszkodnia az uralkodónak, addig István *Intelmeiben* az egyháziak közül csak a főpapokról történik említés.

A királyi trón ékessége a főpapoknak rendje, ezért a királyi méltóságban ők kerülnek a harmadik helyre, kedves fiam, ők legyenek főembereid, úgy vigyázz a főpapokra, mint a szemed világra. Ha ők jóindulatúak véled, ellenségtől nem kell félned. Hiszen ha ők megbecsülnek, bátran foghatsz mindenhez, imádságuk ajánl téged a mindenható Istennek. Őket állította ugyanis Isten örül az Isten népe fölé, és őket tette meg a lelkek felvigyázóivá, valamint az egész egyházi méltóság és isteni szentség részeseivé és osztóivá. Mert nélkülük királyok nem is állíttatnak, nem is országolnak . . . Mert az ő kezükbe van lerakva a bűnből oldás és bűnbé kötés hatalma.”

(Kurcz Ágnes fordítása)

A főpapi rendnek ilyenén kiemelése aligha képzelhető el, ha az írásba foglaló pap egyszerű klerikus jegyző vagy szerzetes barát. A király kiközösítésének és feloldo-

Szent Gellért életének jelenetei
a Magyar Anjou Legendáriumból

zásának joga pedig éppenséggel csak az ország érsekét illette meg. A királyi család lelkiatyjaként ő volt elsősorban illetékes az „atyai intelmek” írásba foglalásában is. Így tehát nem merész az a feltételezés, hogy az *Intelmek* a király és Asztrik-Anasztáz érsek közös műve, már csak azért is, mert az érsek írói érdemeit a maga korában külföldön is nagyra becsülték.

Az *Intelmek* talán legtöbbet idézett és vitatott fejezete az országba települő idegenekről és a velük való bánásmódról szól:

A vendégek s a jövevények akkora hasznot hajtanak, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén . . . Mert amiként különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettentí. Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak.

(Kurcz Ágnes fordítása)

Az idézett passzust általában a bölcs „nemzetiségi” politika első megnyilvánulásaként értelmezik. Itt azonban arra is gondolni kell, hogy az uralkodó a középkor viszonyainak megfelelően az egyházi és világi központok „nemzetköziségéből” származó előnyökre hívja fel a figyelmet. Szent István szavai így inkább illenek a középkori királyi udvar rangját jelző idegen testőrségre, egy-egy nagy tudású itáliai, francia, angol vagy német főpapra, a latin írásbeliséget meghonosító külföldi szerzetesekre s nem utolsósorban a gazdasági életet fellendítő idegen kereskedők, kézművesek, az új agrártechnikát meghonosító telepések üdvös szerepére.

Szent István alakja a Szent Imre-legendából (Magyar Anjou Legendárium)

István király elfogja a pogány Gyula vezért (Képes Krónika)

pugnat cū Gyula duce trāsil-
uano.

Porro bñs
 stephs
 pothm
 regie cel-
 situdini
 coronaz
 diuinit
 ē adept
 famosi
 et lucosum bellum gen-
 contra aunculu suum
 nomine Gyulam q̄ tñc
 tempis totius ultra silia reg-
 in grubinacila possedbat. An-
 no itaq; dñi 61. q̄. bñs rex ste-
 phanus cepit Gyulā ducē ē

uore ⁊ duob; filiis suis. et
 in hungariam trāsmisit. h̄
 autem ideo fecit. quia sepius
 auocatus a bño rege stephō
 nec ad fidem ⁊ conuersus nec
 ab inferenda hungaris iui-
 ria conuenit vniuersū uo-
 regnum eius latissimū et o-
 pulentissimū ⁊ oneratū.
 hungarie adiunxit. Dicit
 autē regnum illud hūgaie
 Crdeho quod irrigatur plu-
 uis flumīs in quor; arvis
 aurum colligitur. ⁊ aurū cer-
 re illius optimū ē. *Tertiu*
bellū sū Regi steph. cōt̄ kean du-
ce.

Valde felix es dicenda
A cunctis, Pannonia.
Erumpe nunc laetabunda
In dei praeconia,
Qui tibi non praecep-
torem
De plebe discipulum,
Sed regem praedictorem
Misit, et apostolum.

Si plebs ista suscepisset,
Alium discipulum
Forsitan ei misisset
Deus quendam alium,
Sed rebellis gens et fortis,
Gens grandis audaciae
Per eiusdem virum fortis
Fuit danda gratiae.

Magnus Samson ad domandum
Lenonem immittitur,
Ad Hungaris praedicandum
Rex fortis eligitur.
Ex leonis fauce mellis
Favus gratus nascitur,
Ex Hungari ore dulcis
Deo laus exprimitur.

Mondja bizony minden
ember:
Boldog vagy, Pannónia.
Zengjen ajkad, szőljon vígan
Most az Isten himnusza,
Mert nem a köznép sorából
Küldött Isten nevelőt:
Királyod lett prédikátor,
Apostolod, magvetőd.

Ha e nemzet mesterének
Mást is bírna vallani,
Tetszett volna Istenének
Más apostolt küldeni.
Ám e nyakas, délceg fajta,
Kardos markú nemzetet
Nem más, csak egy magafajta
Harcos téríthette meg.

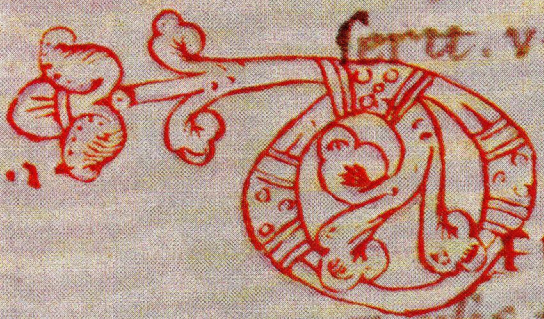
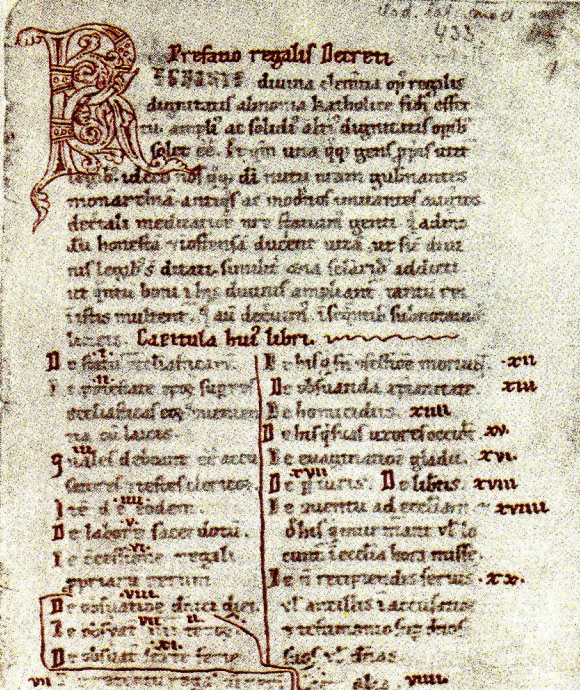
Az oroszlánt leigázni
A nagy Sámson kellett:
Magyaroknak prédikálni
Erős király küldetik.
Torkából az oroszlánnak
Drága lépesméz csepeg:
Magyar szájából immár jönnek
Édes, szép dicséretetek.

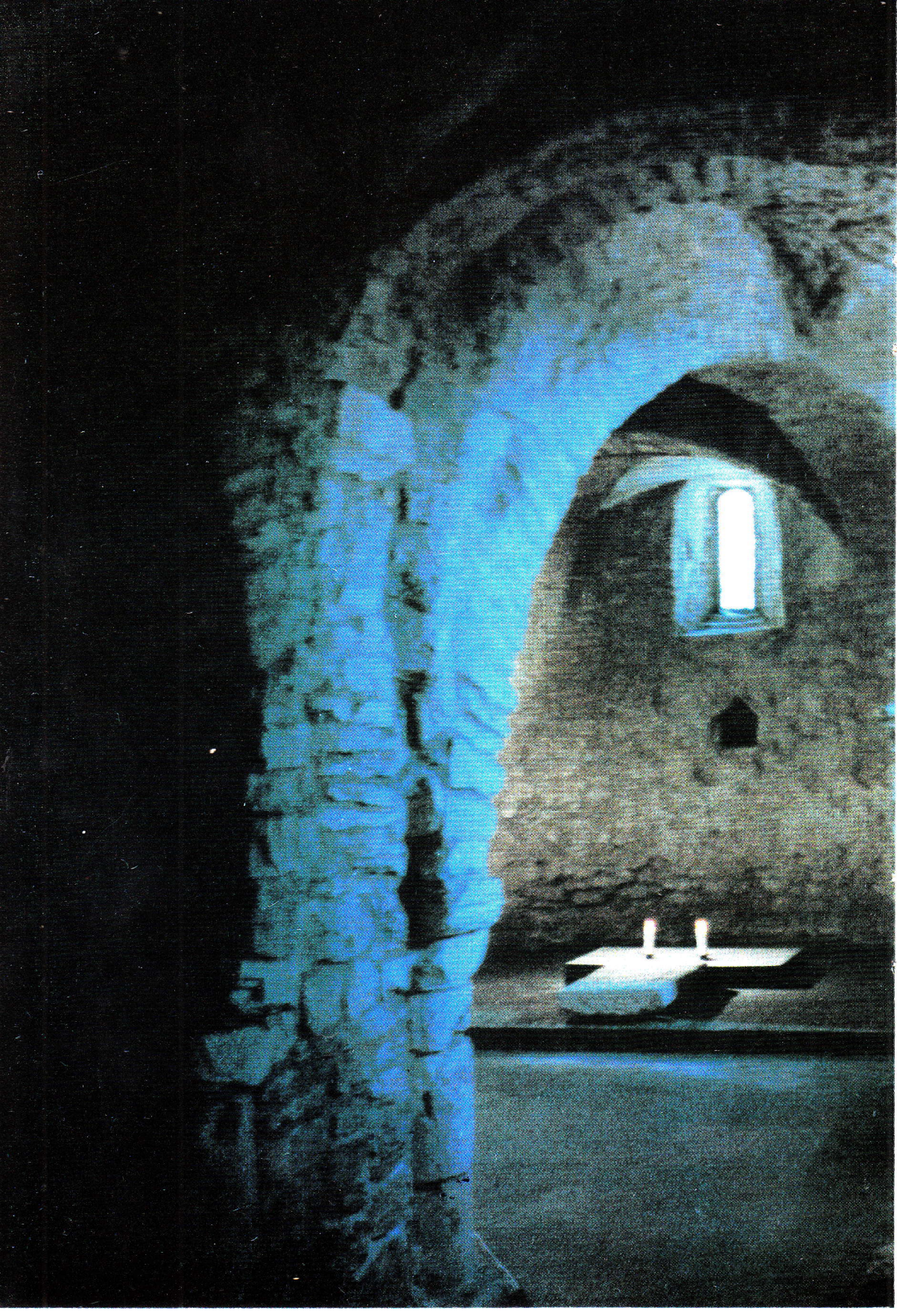
*(Részlet Szent István zsolozsmájából
Esztergomi Antifonále, XV. század.
Sík Sándor fordítása)*

SZENT ISTVÁN TÖRVÉNYEI

A lázadó Koppány kivégzését a Képes Krónika XIV. századi miniátora lefejezés formájában ábrázolta, míg az 1100 körüli krónikaíró felnégyelésről beszél

Regnante divina clemencia.

**Opus regalis dignitatis alimonia katho-
lice fidei effectum, amplius ac solidius
alterius dignitatis operibus solet adesse.
Et quoniam unaqueque gens propriis
utitur legibus, idcirco nos quoque Dei
nutu nostram gubernantes monarchi-
am, antiquos ac modernos imitantes
augustos, decretali meditatione nostre
statuimus genti, quemadmodum hone-
stam et inoffensam ducerent vitam, ut
sicut divinis legibus sunt ditati, similiter
eciam secularibus addicti, ut quantum
boni in his divinis ampliantur, tantum
rei in istis multentur . . .**

*(Szent István első törvénykönyvének
előszava, 1001 körül)*

**Az isteni kegyelem uralkodása alatt.
A királyi méltóságnak a keresztény hit
tápláló erejével véghezvitt alkotásai fé-
nyesebbek és erősebbek szoktak lenni
más méltóságok műveinél. És mivel
minden nép saját törvényei szerint él,
ezért mi is, Isten akaratából országun-
kat igazgatván, a régi és új császárok
példáját követve, törvényhozó elmélke-
déssel meghatároztuk népünk számára:
miképpen éljen tisztességes és békés
életet. Hogy amiként isteni törvények-
kel gazdagabbá lett, ugyanúgy világiak-
kal is legyen ellátva, hogy amennyire
ama isteni törvények által a jók gyara-
podnak, ugyanúgy bűnhődjenek a go-
noszok emezek által . . .**

(Szilágyi Loránd fordítása)

**A Szent István által alapított pécsváradi
apátsági templom. A Szent Benedek tisztele-
tére alapított monostor apátja Asztrik-Anasz-
táz volt, az a főpáp, aki a hagyomány szerint
a pápa által küldött koronát Magyarországra
hozta. Később ő lehetett Szent István
Intelmeinek írásba foglalója**

Szent István királyunk, a halála óta eltelt kilenc és fél évszázad alatt, történelmünk egyik legtöbbet vitatott személyisége lett. Nem könnyű feladat csaknem egy évezred távolából igaz képet adni egy olyan nagy egyéniségről, akiről egykorú feljegyzés alig maradt, s akit uralkodása kezdetén sokan gyűöltek, akit az utókor legendákkal övezett, megteremtve a keresztény uralkodó ideálképét.

Ha sikerül is képet adni róla, az valószínűleg olyan elmosódott lesz, mint egyetlen hiteles ábrázolása, a koronázópalást Gizella királyné által hímzett képe.

István király egyéniségéről a kora középkor óta két egymásnak ellentmondó jellemzés él a köztudatban. Az egyikben a szent életű király, a „legkeresztényibb” uralkodó jellemvonásai dominálnak, a másikban az erőszaktól sem visszariadó realpolitikusi. Az István életéről szóló

A Heves megyei Tarnaszentmária község római katolikus temploma az egyetlen épen maradt István-kori falusi egyház

első legendában az idős, beteges, ellenségeinek megbocsátó szent király képe elevenedik meg, a száz évvel későbbi történeti forrásokban viszont azé a keménykezű uralkodóé, aki felnégyelteti Koppanyt, felakasztatja és megcsonkíttatja a bűnösöket. Különösen az István által megvakíttatott Vazul leszármazottainak trónra kerülése után sokasodnak meg István király portréján a keményebb vonások. Ez utóbbi körülmény azonban csak részben ad magyarázatot az ábrázolás kettősségére.

Az ellentmondás ugyanis eleve adott volt. Ne feledjük, a szent életű uralkodó egész férfikorát fegyverben töltötte, imával és karddal egyaránt küzdött az új hitért. S miközben a legyőzött ellenfél ártatlan utódainak — az irgalmasság nevében — megkegyelmezett, kemény törvények egész sorával szolgálta az új rend védelmét.

A feldebrői altemplom. Az Aba nemzetség családi monostorának altemploma feltehetőleg Szent István unokaöccsének és nádorának, a későbbi királynak, Aba Sámuelnek és családjának volt a temetkezőhelye

Szent István király hadi díszben (Képes Krónika)

A törvényalkotó király alakját, törekvéseit leghitelesebben két fennmaradt törvénykönyve őrizte meg az utókor számára. Jóllehet a törvények legkorábbi ránk maradt lejegyzése a XII. századból származik, maga a törvény szövege nem csak hitelt érdemlően Szent István alkotása, hanem az állam, az egyházszervezet és a magántulajdon védelmére tett legfontosabb intézkedéseinek foglalata is.

Királyi hatalmunknál fogva elhatároztuk, hogy mindenkinek álljon szabadságában vagyonát felosztani, feleségének, fiainak s leányainak és rokonainak vagy az egyháznak adományozni, és ezt halála után se merje senki érvénytelené tenni.

(Szent István első törvénykönyve,
6. cikkely.
Szilágyi Loránd fordítása)

E törvény jelentősége abban áll, hogy a magántulajdon jogi védelmével siettette a régi nagycsaládi tulajdonviszony felbomlásának folyamatát.

A korabeli források és régészeti leletek tanúsága szerint a honfoglaló magyarság csak a nagycsaládi közös tulajdon fogalmát ismerte. A közös családfőtől származó fiak, unokák, dédunokák együttesen birtokolták az állatokat, a

gazdasági felszerelést, együtt használták a közös szántókat, legelőket, együtt éltek a közös szállásterületen. A közös vagyon közös biroklását segítették a régi magyar házassági szokások is: a megözvegyült feleség vagyona továbbra is a nagycsaládot illette. Ez a birtoklási rend mindaddig fennmaradt, amíg a jószágállomány szaporodása végül is a nagycsaládok kényszerű szétválását eredményezte.

A templomalapító királyi pár (Képes Krónika)

Az István által bevezetett új öröklési rend megbontotta a közös birtoklás korábbi rendjét. Ezentúl a „kis családfők” szabadon rendelkezhetek javaikkal. A főemberek és a katonáskodó szabadok esetében, akik önálló szállással, gazdagsággal rendelkeztek, a vagyon megosztása nem volt nehéz.

Lényeges változást hozott a törvény a társadalom nagy tömegeit kitevő közrendűek esetében, akik a kis családokra való bomlás következtében elvesztették termelőeszközüket. István király őket a királyi várak, udvarházak, monostorok szolgálatára rendelte.

István első törvényeinek számos rendelkezése gondoskodik a keresztény vallás megtartásáról.

Ha valamely pap vagy ispán avagy valamely más hívő személy valakit vasárnap ökrökkel lát dolgozni, vegyék el tőle az ökröt, és adják a várnépnek elfogyasztásra. Ha pedig lovakkal dolgozik, vegyék el tőle a lovat, amit gazdája, ha akarja, ökörrel megválthat, és az ökröt egyék meg, ahogy mondtuk. Ha pedig valaki más szerszámokkal dolgozik, vegyék el tőle a szerszámokat és ruháit, amelyeket — ha akarja — bőrével megválthat.

(Szent István első törvénykönyve,
8. cikkely.

Szilágyi Loránd fordítása)

A papok pedig és az ispánok hagyják meg az összes falusi bíróknak, hogy ezek parancsára vasárnap mindenki menjen a templomba, öregek és fiatalok, férfiak és nők, kivéve azokat, akik a tüzet őrzik. Ha pedig valaki amazok hanyagsága folytán nem (tűz)őrzés végett marad otthon, az ilyet verjék meg és nyírják le.

(Szent István első törvénykönyve,
9. cikkely.

Szilágyi Loránd fordítása)

Ezt a rendelkezést eleinte nem lehetett végrehajtani, mert kevés volt a templom. István második törvénykönyvében ezért úgy rendelkezett, hogy minden tíz falu építsen templomot, és ennek fenntartására adjanak két háznép rab cselédet, csődörrel és kancával, hat ökörrel, két tehénrel és harminc aprójószággal, amin többnyire juhot kellett érteni. Ruhákról és oltártakarókról a király, papról és könyvekről a püspök volt köteles gondoskodni.

Sok vita folyt arról, mikor is íródtak István törvényei. A kutatók nagy része sokáig azon az állásponton volt, hogy az első törvénykönyv István uralkodásának első éveiben születhetett, a második pedig jóval később, az 1030-as években. A király halála után negyven évvel keletkezett úgynevezett nagyobbik István-legenda azonban úgy tartja, hogy a király valamennyi jelentős törvénye uralkodásának első éveiben született. Ezt látszik alátámasztani az a körülmény is, hogy a második törvénykönyv tartalmazza az egyházszerkezetre vonatkozó alapvető intézkedéseket, a templomépítésre, az egyháznak adott királyi adományokra vonatkozó cikkely mellett az egyháznak járó tized fizetésére vonatkozó rendelkezést is.

Ha valakinek az Isten tizedt adott egy évben, a tizedik részt adja Istennek, és ha valaki tizedét elrejt, kilenc részt fizessen. És ha valaki a püspöknek elkülönített tizedet meglopja, mint tolvajt ítélik meg, és az ebből eredő jóvátétel teljesen a püspöké legyen.

(Szent István második törvénykönyve,
18. cikkely.

Szilágyi Loránd fordítása)

A tized- vagy (más néven) dézsmafizetésről már az 1002-ben készült pannonhalmi alapítólevél intézkedik, behajtása azonban nem lehetett általános. Azokon a területeken ugyanis, ahol a görög egy-

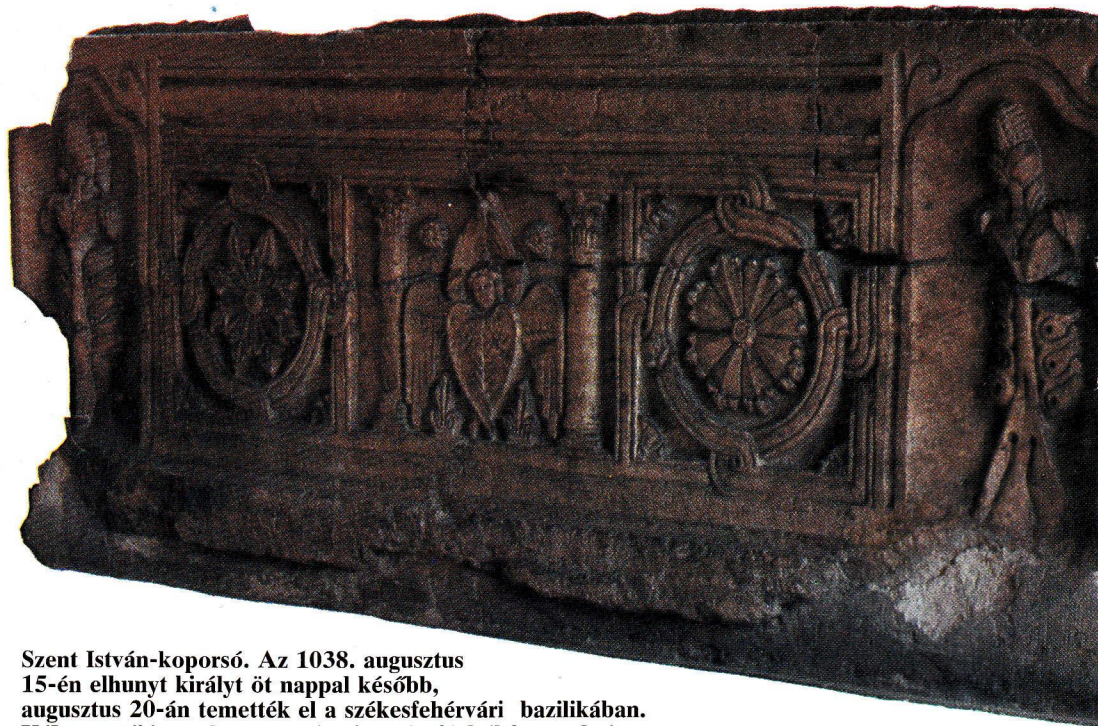
István király legyőzi Keánt, a bolgár szlávok vezérét. A Képes Krónika miniatúrája ►

uorum que gentes loca
naturali sibi munissi-
ma inhabitant. Unde etiam
multis laboribus et bellis sudoribus
procurum ducem iuxta
deuotum et occidit. et in eam abi-
lem copiam thesaurorum. et pa-

ost h
autem
mouit
exerit
sup ke
an du
cem bl
gaur
et sela

pue in auro et gemmis ac pao-
sis lapidibus: accepit et locauit
ibi unum proanum suum no-
mine zoltan qui postea here-
ditauit illas partes finisuanas.
et ideo uulganter sic dicta solet.
Et de eodem zoltan. Erat enim ille
antiquissimus qui uixerat us-
que tempora sancti regis. et ideo uoluit
ipsum esse super gentes opulentas.
Ex hac itaque gaza multiplici-
ter sanctus rex stephanus plurimum lo-
cupletatus. albensis basilicam
quam ipse fundauerat. aureis
altaribus. crucibus quoque et ca-
licibus. indumentis etiam pon-

Szent István-koporsó. Az 1038. augusztus 15-én elhunyt királyt öt nappal később, augusztus 20-án temették el a székesfehérvári bazilikában. Kőkoporsóját, melyet egy római szarkofágból faragtak át, eredetileg nyeregtetős fedőlap zárta. A koporsó elülső, rövidebb oldalán az elhunyt csecsemőként ábrázolt lelkét angyal viszi az égbe

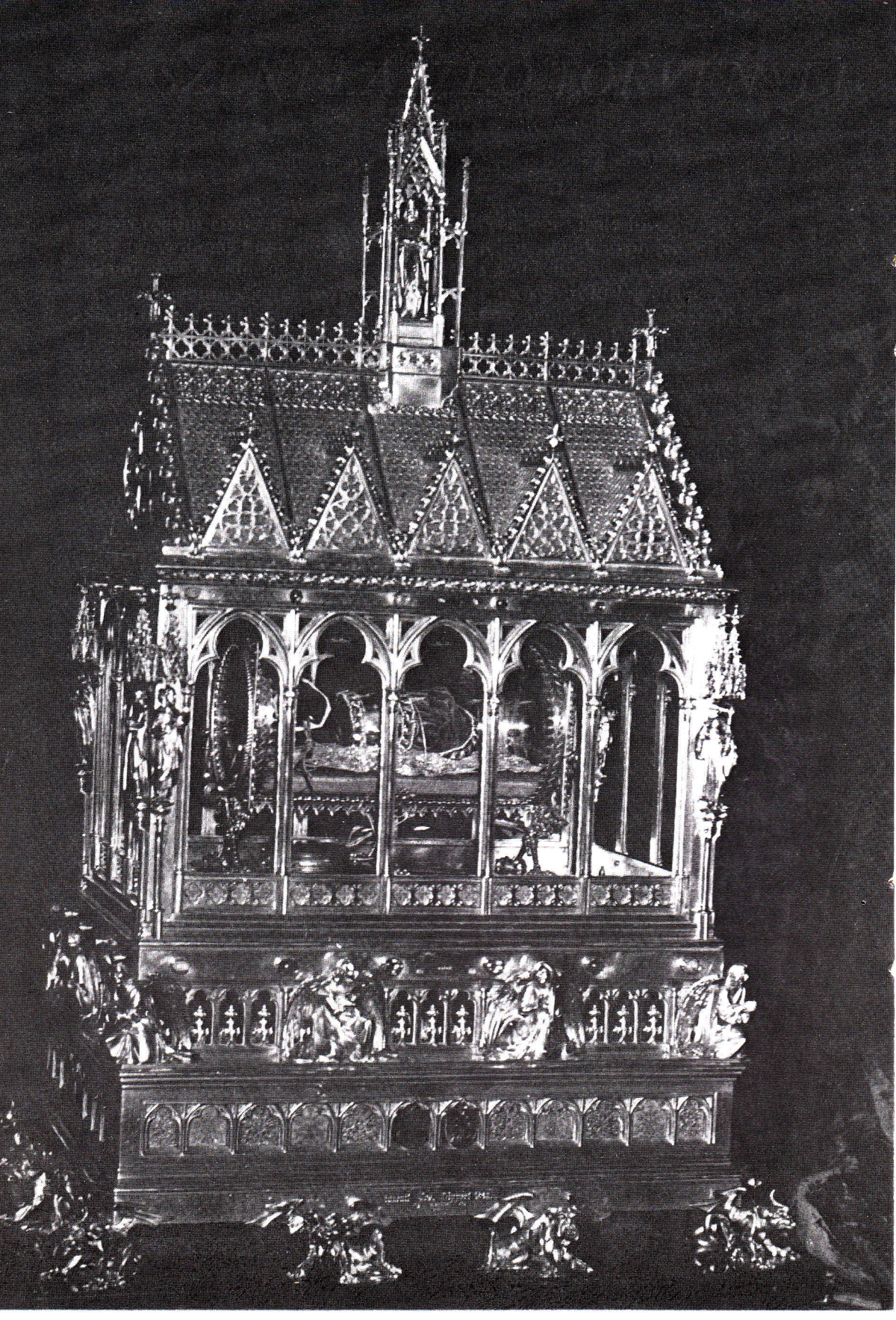

ház befolyása érvényesült, nem fizettek tizedet. A tizedfizetés országossá válása kapcsolatba hozható az ország jelentős részét birtokló, görög hitű Ajtony 1008-ban történt leverésével. Ezt követően kerülhetett sor az általános tizedfizetésre. Mivel a püspökségek határainak megállapítására 1009-ben került sor, nagyjából erre az időre kell tenünk a második törvénykönyv keletkezését.

Meg kell vizsgálni azt is, mennyire voltak szigorúak a törvényekben kiszabott büntetések. Ez annál is érdekesebb kérdés, mert tudjuk, hogy István rendelkezéseit utódai, Szent László és Könyves Kálmán tovább szigorították. Ekkor vezették be a megvakítást és az akasztást, mely büntetéseknek még nyomát sem találjuk első királyunk törvényeiben. Jóllehet István idejében is érvényesült a középkorban általános elv: „szemet szemért, fogat fogért”, de utódaival ellentétben a szent király mindig lehetőséget adott az „egyezkedésre”, arra, hogy a bűnös tíz, húsz, esetleg ötven tinóval kárpótolja a sértettet vagy annak családját, és így elkerülje a legsúlyosabb büntetést.

Nem sok idő múltán betegségbe esett, melytől utóbb testében megfogyatkozott, s mivel a nyavalya hosszan tartó gyöngeséggel nehezedett rá, már a lábára sem tudott állni. Láta pedig udvarának négy legfőbb nemese, hogy hosszan és súlyosan betegeskedik, s mert szívük mélyén még mindig hitetlenségben tévelyegtek, család tervet kovácsoltak, és megkísérelték leromlott állapotát halálra váltani. Már esteledett; mielőtt a házban meggyújtották volna a világot, egyikük a homály leple alatt vakmerően behatolt, és a gyilkos tetthez egy csupasz kardot rejtett köpenye alá. Alig tette be a lábát oda, ahol a király pihent, csakis égi ösztönzésre a penge lehullt, és a földhöz ütődve megpendült. Nyomban felriadt a király, és kérdezte, mi az, bár már tudta, mi történt. Az az ember megtörve,

szorongva bevallotta örült tervét, bánta, közel lépett, térdre esett, a király lábát átkarolva, beismerte, hogy bűnözött, és kegyelemért könyörgött. A bocsánatért esdeklőt el nem kergette, gonosztettét gondtalanul elejtette, az pedig parancsára cinkosait az árulásban leleplezte. A következő napon a király rendeletére a felkutatott gyilkosokat elővezették, és ő fejükre ítéletet mondott. Hogy pedig az utódoknak okulására legyenek, és tanulják meg uraikat a legnagyobb tisztelettel tisztelni, látásuktól őket megfosztotta, ártó kezüket levágatta, s akik igaztalanul az igaznak vére ellen fondorkodtak, igazságos ítélettel bajos életre jutottak.

(Szent István kisebbik legendája,
1083 körül.

Kurcz Ágnes fordítása)

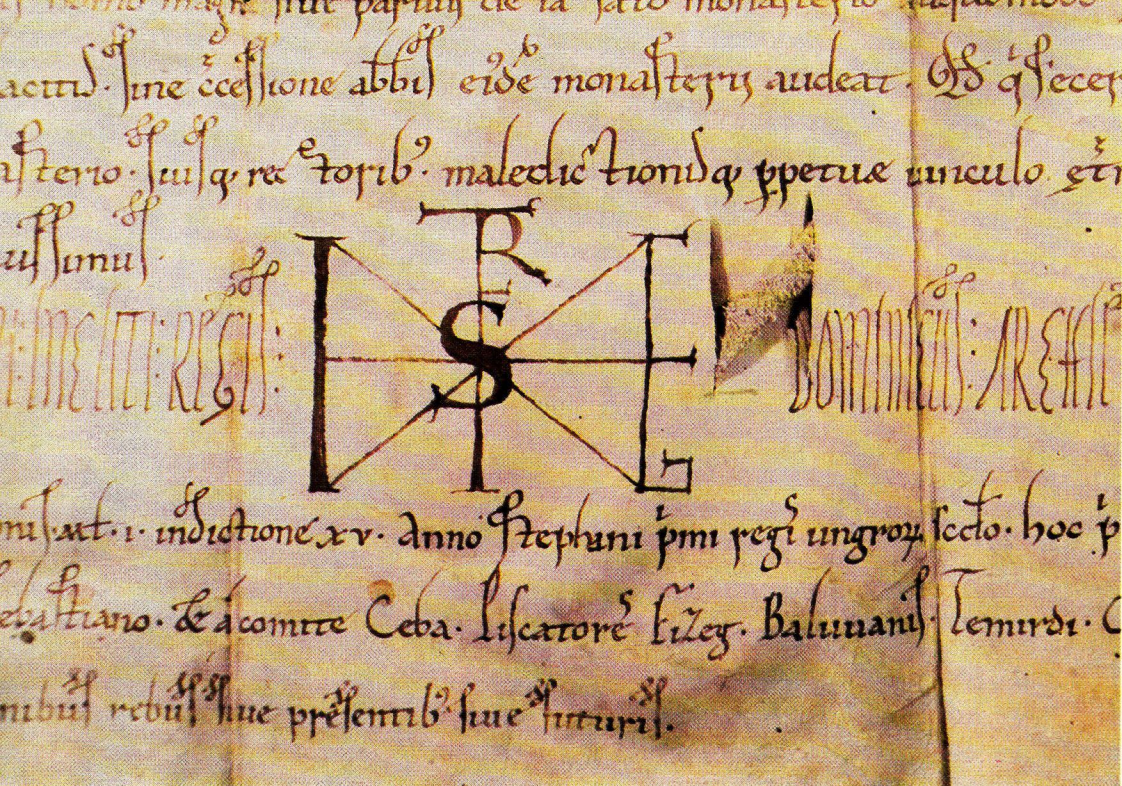
Szent István dubrovniki fejkereklyéje

A dubrovniki dominikánus kolostor.
Itt őrizték valamikor a Szent Jobbot, és ma is itt található
Szent István egyik fejereklyéje

A pannonthalmi alapítólevél

Nyugati típusú egyenes kard a XI. századból

István király betegágyán menekülésre inti Vazul fiait, Andrást, Bélát és Leventét (Képes Krónika)

Az úgynevezett Szent-István-tarsoly, amely valószínűleg ereklyetartóként szolgált

Nam ut Attila sub rege
Hungarorum populus
Tyrannidis lata lege
Saevit incredulus,
Sic sub Stephano regnante
Vertitur crudelatis,
Quo figura transmutante
Formatur credulitas.

Dudum namque desolatam
Dominus Hungariam,
Penitusque nulli datam
Praedicatum perviam
Per hunc sanctum evocavit
Ad baptismi gratiam,
Et cum suis heredavit
Dans caelorum patriam.

Vir beatus pardum nempe
Fert ad caulum ovium,
Et leonem ad praesepe
Bovis ferocissimum,
Nam minis, precibus, et donis
Terret, mulcet, incitat,
Pravos mites, vanos, bonis
Christi quos deificat.

*(Részlet Szent István zsoltosmájából.
Esztergomi Antifonále, XV. század.
Sík Sándor fordítása)*

Vad volt a magyar, s hitetlen
— Attila király alatt,
S mint zsarnok-szokás, kegyetlen
Dúlta az országokat.
Ám Istvánnak idejében
Hitből új világ terem,
S a kegyetlenség helyében
Úrrá lesz a kegyelem.

Mert az Úr az egykor árva,
Elhagyott Hungáriát,
Ahol addig prédikálva
Még apostol egy se járt:
A keresztség kegyelmére
E szent által hozta ki,
És meghívta örökre,
Adván égi hont neki.

Boldog férfi: juhakolba
Cipeli a párducot,
Vad oroszlánt felkarolva
Jászol mellé állított.
Kér is, ad is, fenyeget is,
Hívja, vonja, kergeti,
Gonoszat is, szelídet is:
Krisztusban megszenteli.

Szent István királyt ábrázoló szobortöredék a
Szent László alapította zágrábi dómból

István király egyházszerkezete (A térképet tervezte: Györffy György)

SZENT LÁSZLÓ TÖRVÉNYEI

Regis regum civis, ave,
Regum gemma, Ladislai,
Regni consors gloriae.
Regem regum es agressus:
Sis defensor indefessus,
Et athleta patriae.

Salve, salus Hungarorum,
Rex coheres angelorum,
Vas caelestis gratiae.
Ab aeterno vas electum,
Vas insigne, vas effectum,
Vendicans iustitiae.

Hungarorum gens, congaude
Nova novi regis laude,
Pulsans tintinnabula.
Felix ave Varadinum,
Cuius augens fama signum
Resonet in saecula.

Tibi, Christe, consors hymnum
Canit orbis, qui per lignum
Ad te trahis omnia.
Scala factus ascensorum,
Et corona confessorum,
Tibi laus et gloria. Amen.

Áve, égi király híve,
Királyoknak gyöngye, éke,
László, mennynek sorsosa.
Ég királyát ki követted,
Országunkat védelmezted,
Légy hazádnak bajnoka.

Magyaroknak menedéke,
Angyaloknak társvezére,
Égi kegynek edénye,
Üdvözlégy, ó, kiváltságos,
Jeles edény, igazságos
Ítéletnek edénye.

Vigadozzál, magyar nemzet,
Csöngettyűkkel, énekeljed
Új királynak új dalod.
Boldog Várad, áve, híred
Növekedjék, dicsőséged
Visszhangozzák századok.

Krisztus, földről himnusz szárnyal
Hozzád, aki keresztfáddal
Magadhoz vonsz népeket:
Mennybe menők szent lépcsője,
Hitvallóknak díszítője,
Áldás, dicséret neked. Amen.

*(Szent László-himnusz,
XII. század vége.
Csanád Béla fordítása)*

tot le capiti. De coronacione &
Geysse Regis.

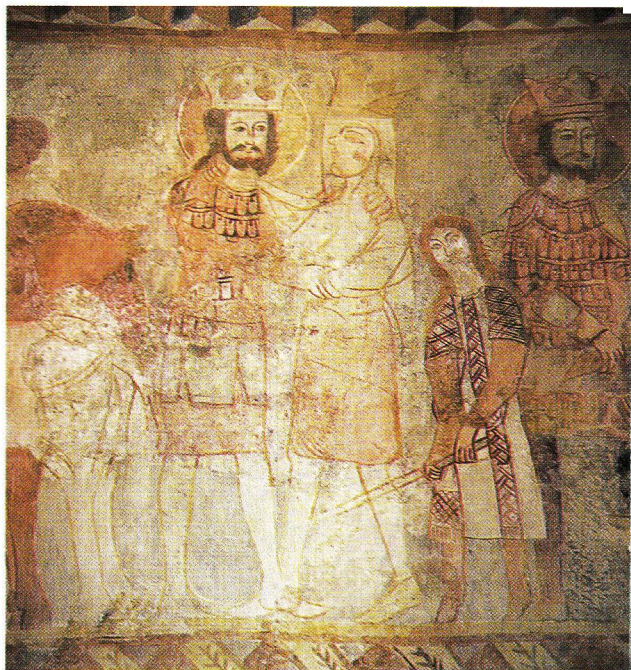
Omo duces Geysa et Ladyla

A Szent Lászlónak tulajdonított karereklye

Szent Lászlót, a magyar középkor legnépszerűbb uralkodóját az utókor a szentnek és a legendás hősnek kijáró tisztelettel övezi. A vitézek közül egy fejjel kimagasló királyt keresztényi és lovagi erényei egyaránt alkalmassá tették erre a tiszteletre. Már hercegsége idején biznyságot tett uralkodói tehetségéről, bőkezűségéről, kegyességéről, jámborságáról és mindenekelőtt kivételes vitézségéről. Képességeit már országszerte ismerték, amikor 1077-ben a trónjától megfosztott Salamon király életében, királlyá választották. Trónra lépésével a Szent István halálát követő, háborúkkal, trónviszályokkal és pogánylázadásokkal terhes időszakot hamarosan a nyugalom és a konszolidáció évei váltották fel.

**Szent László és a kun vitéz párviadala
a Nógrád megyei Tereske római katolikus
templomának faliképén**

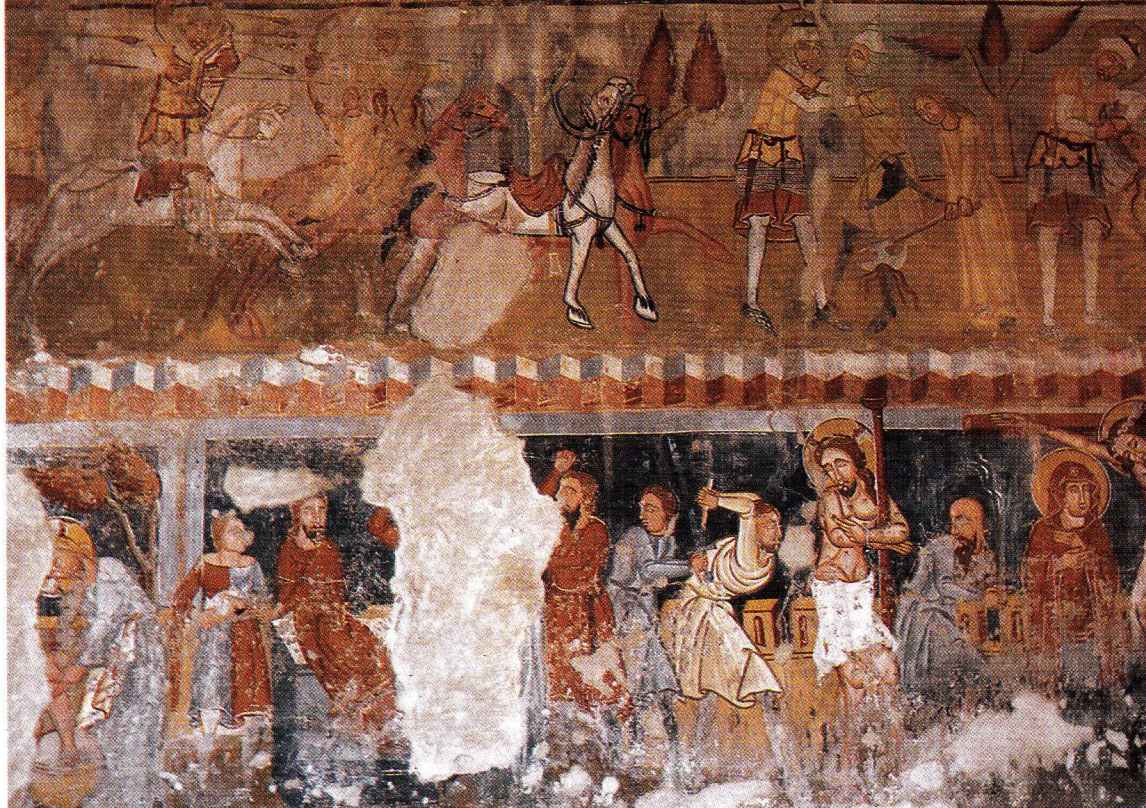
◀ **Géza és László herceg látomása s a váci székesegyház alapítása
a Képes Krónika P betűs iniciáléjában**

A dubrovnik-i ferencesi kolostor belseje,
a Szent László-kápolna felől
karanténkor felveve

A Szent László-legenda ábrázolása a Háromszék megyei Gelence (Ghelintă) római katolikus templomában

László király különösen sokat tett a zavaros időkben megingott jogbiztonság helyreállításáért, a magántulajdon védelméért. Királyi követek járták be az országot, hogy mindenütt közhírré tegyék: „... **egész Magyarország fő emberei megesküdtek, hogy a tolvajt nem kímélik, sem el nem rejtik** . . . ”

Az egyre szigorodó törvények keményebbek voltak Szent István király hasonló intézkedéseinél, és a társadalom széles rétegeit: az urakat, a papokat, a szabad embereket és a rabszolgákat egyaránt sújtották.

... **ha főembereknek bármilyen rokonát lopás bűnében találják egy tyúk értékén túl, . . . akasszák fel, és egész vagyonra vesszen el.**

(Szent László második törvénykönyve, 1. cikkely.)

Szilágyi Loránd fordítása)

A Szent László-legenda ábrázolása a székelyderzsi (Dîrjiu) unitárius templomból

◀ Szent László szobra a gónói (Gánovce) római katolikus templom főoltárán

... Ha valamely szabadot vagy rabszolgát lopáson érnek, akasszák fel.

... Az olyan rabszolga pedig avagy szabad ember, aki libát vagy tyúkot lop, fél szemét veszítse, és amit lopott, adja vissza.

*(Szent László második törvénykönyve,
12. cikkely.)*

Szilágyi Loránd fordítása)

A drákói szigorúságú törvényekre az ad magyarázatot, hogy a Szent István halálát követő belháború idején igen megcsappant a tulajdon iránti tisztelet. A régi rend csak a nagycsaládi közös tulajdont ismerte. Az államalapítást követő néhány évtized nem volt elegendő az új tulajdonviszonyok meggyökereztetésére, arra, hogy az *enyém*, *tied* fogalma széles körben elfogadást nyerjen. Ráadásul a trónviszályok, pogánylázadások és külső támadások során nagyon sokan elvesztették vagyonukat, földönfutóvá

A zágrábi Szent István-dóm kincstárában őrzött Szent László-palást, a berni Abegg-Stiftungban végzett restaurálás előtt

lettek. Körükben az új tulajdonrend nem volt népszerű, ott károsították, ahol csak tudták. A törvények szigora azonban nemcsak rájuk, hanem minden tolvajra, gazdagra vagy szegényre, úrra vagy szolgára egyaránt lesújtott.

Jóllehet a törvényhozás elsősorban a legnagyobb magántulajdonnal rendelkező király, továbbá az egyház és a főurak érdekeit védte, de ezáltal megoltalmazta az ország gazdasági erőforrásait. A belső jogrend megszilárdítása pedig az egész ország számára megteremtette a nyugodt termelőmunka feltételeit.

Szent László uralkodása másik fő feladatának a kereszténység megszilárdítását és a pogányság maradványainak felszámolását tekintette. Kezdeményezésére 1083-ban szentté avatták István királyt, Imre herceget, a vértanúságot szenvedett Gellért püspököt, valamint a két zabori remetét: Andrást és Benedeket.

A szentek tiszteletéről maga a király gondoskodott. 1092-ben a szabolcsi zsinat határozata a következő egyházi ünnepek megtartását rendelte el:

... az Úr születése, Szent István első vértanú ünnepe, Szent János evangélista ünnepe, az Aprószentek ünnepe, az Úr körülméleteltetése, Vízkereszt és annak elsőestje, Gyertyaszentelő Boldogasszony, húsvétkor négy nap, Szent György vértanú ünnepe, Fülöp és Jakab ünnepe és ennek elsőestje, Szentkereszt megtalálása, az Úr mennybemenetele, Szent István király ünnepe, Bertalan apostol ünnepe, Szűz Mária születése, Szentkereszt felmagasztalása, Szent Máté apostol ünnepe, Szent Gellért ünnepe, Szent Mihály arkangyal ünnepe, Simon és Júdás ünnepe, Mindenszentek ünnepe, Szent Imre hitvalló ünnepe, Szent Márton ünnepe, Szent András ünnepe, Szent Miklós ünnepe, Szent Tamás apostol ünnepe . . .

(Szabolcsi zsinat határozatai,

38. cikkely.

Szilágyi Loránd fordítása)

Zsinati határozat gondoskodott arról is, hogy minden egyházközség méltón megemlékezzék egyháza védőszentjének ünnepéről és temploma felszentelésének napjáról.

A magyarországi szentek kultuszát megteremtő király Szent István egyház-szervezetét is tovább építette. Zágrábban Szent István király tiszteletére új püspökséget alapított, s a bihari püspökség székhelyét Váradra helyezte. Dél-Franciaországból bencés szerzeteseket hívott Magyarországra, és Somogyvárott apátságot alapított számukra.

László király az egyházi intézményeket tekintélyes adományokkal gazdagította, hogy a papok és szerzetesek sokrétű feladataikat nyugodt körülmények között végezhessék.

A László király elnökletével megtartott első magyarországi zsinaton, 1092-

ben, részletesen szabályozták az egyház működését, a papság és a hívek életét.

A Szent István halálát követő pogány-lázadások a templomokat sem kímélték, s a pogány szokások új erőre kaptak. A kereszténység megszilárdítása érdekében a szabolcsi zsinat elrendelte az elpusztult templomok újjáépítését, és keményen — bár nem a tolvajokkal szemben alkalmazott szigorral — büntette a keresztény előírások megszegőit.

Ha valaki vasárnapokon vagy a nagyobb ünnepeken nem megy az ő kerületének egyházába, verésekkel javítsák meg.

Ha pedig a falvak oly távol vannak, hogy a falusiak az ő kerületük egyházába nem tudnak elmenni, közülük mindnyájuk nevében legalább egy menjen el botra támaszkodva az egyházba, és három kenyeret és egy gyertyát vigyen az oltárra. Ha valaki ezeken a napokon vadászik, kutyáit és lovát veszítse, de a lovat ökörrrel megválthassa.

Ha pedig pap vagy (más) egyházi személy vadászik, az egyházi rendből távozzék mindaddig, amíg elégtételt nem ad . . .

Ha valaki vasárnapokon vagy nagyobb ünnepeken az egyházat elhanyagolva vásárra megy, lovát veszítse . . .

Akik pogány szokás szerint, kutak mellett áldoznak, vagy fákhöz, forrásokhoz és kövekhez ajándékokat visznek, bűnükért egy ökörral fizessenek . . .

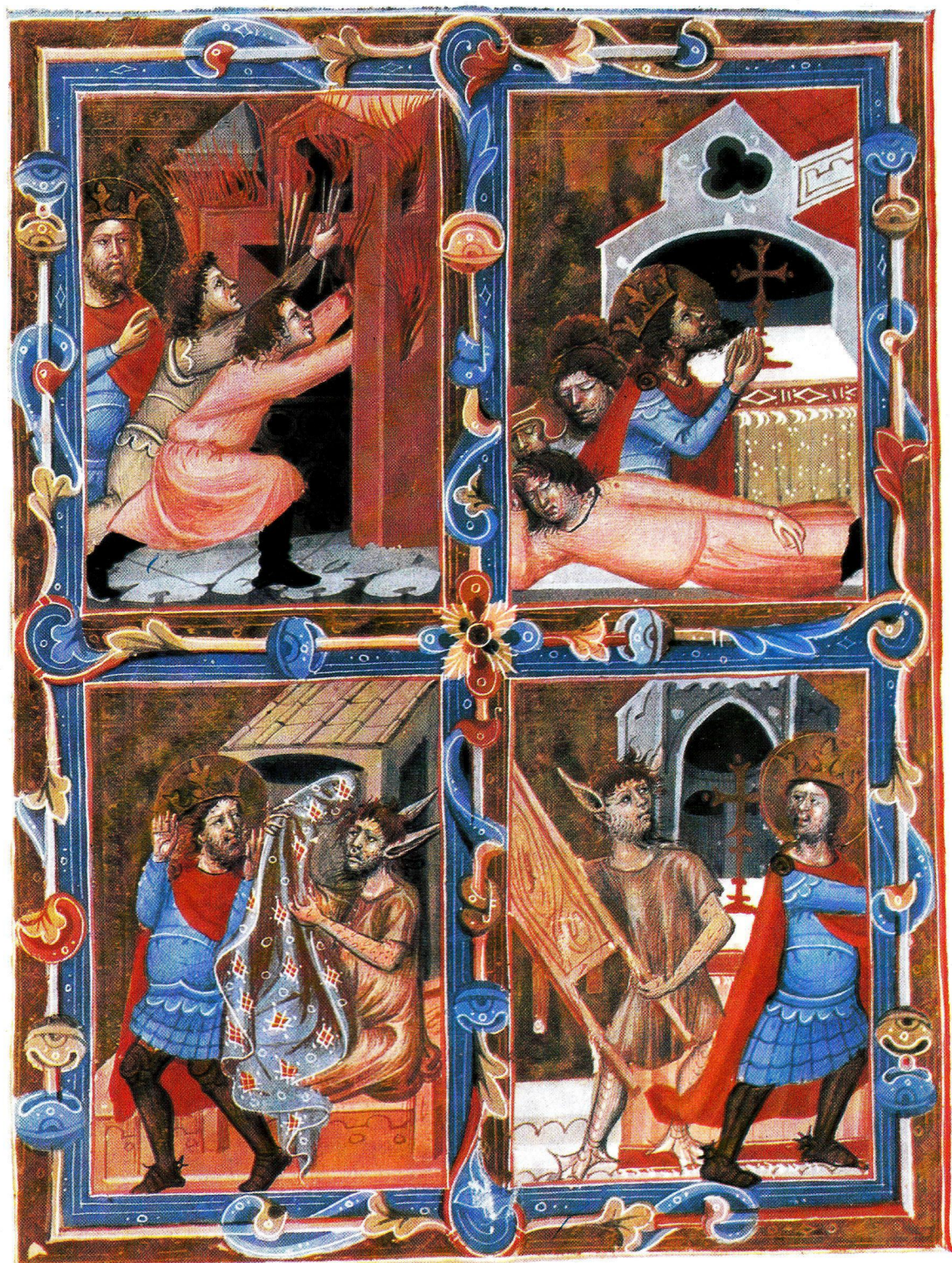
Ha valaki a vasárnapot nem tartja meg és az ünnepnapokat nem ünnepli meg, vagy a négy böjti időben és az ünnepek elsőestén nem böjti, avagy halottait nem az egyház mellett temeti el, tizenkét napig kenyéren és vízen vezekeljen.

Ha az úr szolgájának testét, vagy a falusi bíró a szegénysorsú idegen vagy falubeli holttestét nem viszi az egyházhoz, ugyanúgy bűnhődjék.

(Szabolcsi zsinat határozatai,

11-12., 15., 22. és 55. cikkely

Szilágyi Loránd fordítása)

Szent László életének jelenetei a Magyar Anjou Legendáriumból

Szent László koronázása a Képes Krónikában

Szent László temetése a Képes Krónikában

A kereszténység védelmében tett intézkedései, az egyháznak juttatott pazar adományai és Istennek tetsző életmódja ellenére is László király emlékét elsősorban lovagi erényei tartották fenn évszázadokon át. Sok csatában és párviadalban tanúsított vitézsége, az országot támadó besenyők és kunok felett aratott győzelmei miatt katonái már életében legendás hősként tisztelték. Halála után kultusza csak tovább növekedett. A lovagi kultúra virágkorában, 1192-ben avatták szentté. Ekkor született meg a szent király csodákban bővelkedő legendája.

A lovagszent kultuszát nemcsak az Árpád-házi uralkodók, de Anjou Nagy Lajos és Luxemburgi Zsigmond is híven ápolta. Kódexek és templomi freskók ábrázolták életének legendás eseményeit, leginkább a leányrabló pogány kun vitézzel folytatott párviadalát.

Keresztény és lovagi erényei révén a lovagok és a külföldi uralkodók példaképévé vált daliás király eszményképe lett az igazságot kereső szegény népnek is, amely Szent László király váradi sírjánál panaszai meghallgatását és sérelmei orvoslását remélte.

*Idvezlégy kegyelmes Szent László
kerály!*

*Magyarországnak édes oltalma,
Szent kerályok közt drágalátus
gyöngy,*

Csillagok között fényességes csillag.

...

*Te tatároknak vagy megtörője,
Magokat szagगतád az havasokban,
Te pogányoknak vagy rettenetük,
Terekek mondogtak föld félelmének.*

*Te kivagdalád az eretnekeket,
Elsagगतád, mind kigyomláltad,
Nem volt idődben gonosztól téve,
Mert ah híred mindenek rettegtek.*

*Azért igazságnak valál bírója,
Az szép szízeknek valál koronája,
Te tisztaságnak tiszta ótalma,
Irgalmasságnak teljes követője.*

*Dicsérjük, magyarok Szent László
kerályt!*

*Bizony érdemli mi dicséretönköt!
Dicsérjük őket, angyelok, mondván:
Idvezlégy, kegyelmes Szent László
kerály!*

(Ének Szent László királyról.
XV. századi magyar nyelvű vers)

*Ó, szent László király,
Keresztény lovagoknak oszlopa,
Ó, nagy erős reménye te nemzedednek,
Hű népedre tekints, hogyan áhít,
Ó, irgalmas, tenmagad is irgalmat
nyervén,
Mindnyájunk üdvéért légy a mi köz-
benjárónk.*

(László király verses zsoltoszmája.
XII. század végi latin nyelvű vers.
Csanád Béla fordítása)

Összeállította: Vikol Katalin

Szaktanácsadók: Györffy György
Solymosi László

A fényképeket készítették: Chochol Károly

Haraszi Zsolt

Koós Gyula

Móser Zoltán

Szelényi Károly

Lektorálta: Solymosi László

*A borítón: A Szent László-palást a restaurálás után
(Bern, Riggisberg, Abegg-Stiftung)
A hátsó borítón: A Szent Korona*

A kiadásért felel: Patainé Tamás Mária igazgató
Felelős szerkesztő: Szilágyi György
Műszaki vezető: Sebestyén Gyula
Műszaki szerkesztő: Sóvágó Endre
Készült a Révai Nyomdában, 1988-ban
Felelős vezető: Horváth Józsefné dr. igazgató
ISBN 963 209 051 9 összkiadás
ISBN 963 209 052 7

A „Magyar évszázadok” című sorozat
következő kötetének tartalmából:

AZ ARANYBULLA
IV. BÉLA TÖRVÉNYEI
KÁROLY RÓBERT PÉNZREFORMJA
AZ ŐSISÉG

Reflektor Kiadó